

демографической ситуации в г. Днепропетровске и особенности динамики поло возрастной структуры населения, можно спрогнозировать дальнейшее сокращение численности населения.

Проведенное исследование позволило выявить особенности половозрастной структуры населения г. Днепропетровск. Половозрастная структура является своеобразным отражением всех демографических, социальных, экономических и политических процессов с одной стороны и предпосылкой формирования экономического, интеллектуального, политического развития любого региона, поэтому остается актуальным направлением исследований. Все вышесказанное свидетельствует о необходимости совершенствования как региональной программы демографической политики, так и областных программ социально-экономического развития.

Ключевые слова: половозрастная структура; демографическая нагрузка; рождаемость; смертность; естественный прирост.

Summary:

Lamekina A.A. ANALYSIS OF THE AGE-SEX STRUCTURE OF THE POPULATION OF DNEPROPETROVSK.

The article analyzes the dynamics of gender and age structure of the population of Dnepropetrovsk for 2006-2012 years. Reviewed and analyzed the relationship between men and women, average age of the population, the demographic burden on the working population, the life expectancy of the population. It was found that, despite some improvement in the birth rate, the population of the city is characterized by a high level of aging that in the future could adversely affect the socio-economic development of the region. Negative trends should include the reduction of the population in the younger age groups and in high growth. Relatively low demographic pressure provides higher than average proportion of people of working age. The position of the city is weak on such indicators as the ratio of net migration and the proportion of women and men in the general population. Taking into account the above-mentioned trends in the development of the demographic situation in the g .. Dnepropetrovsk and features of the dynamics Polo population age structure, it is possible to predict the further population decline.

The study revealed the features of the age and sex structure of the population of Dnepropetrovsk. Age and sex structure is a reflection of all the demographic, social, economic and political processes on the one hand and a prerequisite for the formation of economic, intellectual and political development of any region, therefore remains relevant area of research. All this suggests the need to improve as a regional program of demographic policy and regional programs for socio-economic development.

Key words: age-sex structure; demographic pressure; fertility; mortality; natural increase.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 08.04.2015р.

УДК 911.373. (477)

Тарас ЗАСТАВЕЦЬКИЙ

ЗМІНА ФУНКЦІЙ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ АГРАРНОГО РЕГІОНУ

Розкрито вплив соціально-економічної кризи на функціонування міських поселень у аграрному регіоні. Зміну функцій міст і селищ міського типу показано через зміну показників зайнятості працівників у різних галузях господарства.

Встановлено процес звуження функціональної структури міських поселень, передусім скорочення виробничих містоутворювальних галузей і розширення невиробничих. Багато міських поселень стали монофункціональними або без функціональної домінанти. У аграрних регіонах перспективними функціями визнано рекреаційну, освітню, промислову і функції "ділового" центру. Міста і селища міського типу є перспективними соціально-економічними центрами для навколишніх територій за умовами визначення їх іміджу та ребрендингу. Подано схему функціонального профілю міських поселень Тернопільської області у сучасному вимірі та на перспективу. Визначено основні напрямки формування іміджу поселень.

Ключові слова: функціональна структура, брендинг, ребрендинг, імідж міст, економічна база міст, соціальні функції.

Актуальність дослідження. Сучасні процеси, що відбуваються в суспільстві, зумовлюють значні зміни у розселенні людей, соціально-економічному розвитку населених пунктів, їх функціонуванні. Зміна пріоритетів регіонального розвитку потребує наукового обґрунтування подальших структурних змін у функціонуванні міських поселень як центрів нових систем розселення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні соціально-економічні процеси у міс-

тах, що відбиваються на їх функціонуванні, знаходять відображення у наукових публікаціях українських географів та економістів В.Джамана, М.Долішнього, О.Гладкого, С.Іщука, І.Ілляш, Н.Дністрянської, М.Дністрянського, Л.Немець, Я.Олійника, Л.Руденка, Д.Ткача, О.Топчієва, О.Шаблія, Л.Шевчук, А.Доценка, А.Степаненка та ін. Ці вчені розглядають трансформацію міського простору загалом, метрополійних територій, зокрема. Але ще недостатньо уваги приділяється аграр-

ним регіонам, в яких міські поселення є центрами для навколишніх сільських територій, в яких відбувається найбільша деградація соціально-економічного розвитку. Саме малі міські поселення у аграрних регіонах стають важливими об'єктами вивчення в сучасних умовах.

Мета статті – розкрити сучасні особливості трансформації функціонування міських поселень в аграрних регіонах, виявити головні напрями активізації соціально-економічного розвитку міст та селищ міського типу у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. У процесі становлення ринкових відносин у нашій країні відбувається зміна територіальної організації суспільства, яка являє собою "взаємообумовлене поєднання функціонування (регульована (у т.ч. саморегульована) зміни станів територіальних утворень у часі, внаслідок взаємодії з довкіллям (природним і суспільним) для досягнення завчасно передбачених цілей" [6, с.25-26]. Така організація сформувалась у соціалістичній плановій економіці і її основними рисами були недосконалість галузевої структури господарства, значні диспропорції у розвитку регіонів, міст та сільських територій.

Незважаючи на те, що важливим напрямком розвитку міст була їх поліфункціональність, у країні сформувалося багато невеликих міст і селищ міського типу з однопрофільною спеціалізацією, яка визначалася, передусім, типом господарського освоєння території. У лісових регіонах – це лісопромислові центри, у аграрних – агропромислові центри, у гірничовидобувних – міста видобутку корисних копалин, а ще рекреаційні центри, міста-центри електроенергетики тощо. За оцінками українських вчених, кількість таких міст визначена як 111 ("загальнодержавна програма розвитку малих міст" від 4.03.2004 р.) або 122 (за А.Доценком, 2006). Серед них тільки 18 міст – агропромислові центри, що мали 1-2 промислових підприємств з переробки сільськогосподарської сировини, які визначали спеціалізацію міст. Дослідження українських вчених (М. і Н.Дністрянські (2013), І.Ілляш і Д.Ткач (2013), О.Гладкий і С.Іщук (2013), Т.Заставецький (2005) свідчать, що однопрофільних міст в Україні вже значно більше. Так, тільки на території Тернопільської області їх 7 (табл. 1), всі вони, крім Гусятин – агропромислові центри. У Хмельницькій області таких міст – 10, тільки одне з них центр енергетики (Нетішин), 8 – агропромислові центри, одне – курортний центр (Сатанів).

Ці міста сформувалися у період індустріалізації, і розміщення у них підприємств з пере-

робки сільськогосподарської сировини на той час було економічно виправдано. Додавання до них адміністративно-управлінських функцій (центри районів) створювало економічну і соціальну базу для таких міст, сприяло їх зростанню. Однак, соціально-економічна криза, яка розпочалась у кінці 90-их років ХХ ст. і триває дотепер, зумовила спад попиту на продукцію окремих галузей, зменшення державних замовлень на продукцію підприємств, що в свою чергу, призвело до системної кризи містоутворювальних підприємств, до їх закриття чи перепрофілювання. Внаслідок цього багато міст та селищ міського типу опинилися без функціональної виробничої доміанти. Про це свідчать показники зайнятості населення у галузях господарства [3, с.193].

Промислові підприємства переважно харчової промисловості, які становили містоутворювальну базу 11 міст та 10 селищ міського типу спочатку різко скоротили випуск продукції, а потім її призупинили. Це ж сталося із потужними фабриками легкої промисловості у Кременці і Заліщиках, фабрикою скляних виробів у м. Бережани, взуттєвою фабрикою та фабрикою ялинкових прикрас у м. Тереховля, підприємствами з виробництва будматеріалів у Скала-Подільській, Великій Березовиці, Дружбі. Малі міські поселення, втративши містоутворювальну функцію у вигляді 1-2 промислових підприємств, опинилися серед таких, що не мають чітко вираженої функціональної доміанти. Деякі "рятують" їх адміністративно-управлінські функції (районні центри) та функції обслуговування навколишньої сільської місцевості (сфера охорони здоров'я, освіта, торгівля тощо).

Особливе значення зруження виробничих функцій спостерігається у селищах міського типу, де донедавна містоформуванняльні функції мало 1 підприємство (переважно цукровий чи спиртовий завод, плодоовочеконсервний комбінат чи підприємство будматеріалів). Його ліквідація чи зменшення потужності призвела до соціально-економічної деградації цих поселень. Більшість з них – без функціональної доміанти. У них збільшилась частка у сільському господарстві.

Звузилися і виробничі функції у м. Тернополі, де були призупинені заводи з багатотисячними колективами працівників – "Оріон", "Сатурн", "Ватра", "Текстерно", "Комбайновий завод", а також ремонтний, фарфоровий та інші заводи. Наявні малі підприємства не мають містоформуванняльного значення, бо кількість працівників в них невелика.

Як бачимо, у багатьох міських поселеннях

Тернопільської області, які раніше були агропромисловими центрами, провідною галуззю стала сфера послуг (торгівля, освіта, житлово-комунальне господарство, ремонт автомобілів та сільськогосподарської техніки тощо), а особливо галузі, що забезпечують життєдіяльність населення. У них працює значна кількість працівників, але значно менша порівняно із кінцем 90-их років.

В окремих поселеннях частка працівників, зайнятих у сфері послуг, переважає 70% (м.Тернопіль, Заліщики, Збараж, Зборів, Теремовля, Великі Бірки), змінюється від 50 до 70%

ця частка у 13 міських поселеннях і тільки у 13 з них вона менша 50%.

Зменшення виробничої складової у цих поселеннях призвело до значного безробіття, галузі сфери послуг не змогли поглинути всіх безробітних і велика частина з них були залучені у процеси внутрішніх і зовнішніх міграцій. Це призвело до погіршення геодемографічної ситуації у міських поселеннях, передусім до депопуляції населення, до погіршення демовідтворювальних процесів, старіння населення.

Таблиця 1

Функціональний профіль міст і селищ міського типу Тернопільської області

Міські поселення	Містоутворювальні функції		
	<i>колишні</i>	<i>сучасні</i>	<i>перспективні</i>
Міста: Тернопіль	адміністративно-управлінська, промислова, культурно-освітня, транспортна	адміністративно-управлінська, промислова, культурно-освітня, транспортна	адміністративно-управлінська, промислова, культурно-освітня, транспортна, рекреаційна
Бережани	промислова, освітня, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, культурно-освітня	адміністративно-управлінська, рекреаційна, освітня
Борщів	промислова, адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська, рекреаційна
Бучач	промислова, адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, промислова, освітня
Хоростків	промислова, освітня, наукова	промислова, освітня, наукова	промислова, науковий і рекреаційний центр
Копичинці	промислова, освітня	промислова, культурно-освітня, адміністративно-управлінська	промислова, рекреаційна
Заліщики	адміністративно-управлінська, промислова, рекреаційна	адміністративно-управлінська, промислова і рекреаційна	рекреаційна, промислова
Збараж	промислова, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, промислова, рекреаційна	адміністративно-управлінська, промислова, рекреаційна
Зборів	промислова, транспортна, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, транспортна, промислова
Кременець	промислова, культурно-освітня, адміністративно-управлінська	промислова, культурно-освітня, адміністративно-управлінська, рекреаційна	промислова, культурно-освітня, адміністративно-управлінська, рекреаційна
Почаїв	промислова, рекреаційна	рекреаційна	рекреаційна
Ланівці	промислова, адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська
Скалат	промислова	без функціональної домінанти	рекреаційна
Підгайці	промислова	адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, промислова, рекреаційна
Теребовля	адміністративно-управлінська, промислова, освітньо-культурна	адміністративно-управлінська, освітня і культурна	адміністративно-управлінська, рекреаційна, освітня,

			промислова
Чортків	адміністративно-управлінська, промислова, транспортна, культурно-освітня	адміністративно-управлінська, транспортна	адміністративно-управлінська, промислова, транспортна, освітня
Селища міського типу: Мельниця-Подільська	промислова, сільськогосподарська	сільськогосподарська, транспортна	промислова, транспортна, рекреаційна
Скала-Подільська	промислова, сільськогосподарська	Сільськогосподарська, промислова	промислова, рекреаційна
Золотий Потік	промислова, сільськогосподарська, рекреаційна	сільськогосподарська, рекреаційна	рекреаційна, сільськогосподарська
Гусятин	адміністративно-управлінська, рекреаційна	адміністративно-управлінська, рекреаційна	рекреаційна, адміністративно-управлінська
Гримайлів	промислова	без функціональної домінанти	промислова, рекреаційна
Товсте	промислова, транспортна	без функціональної домінанти	промислова, транспортна
Вишнівець	промислова, транспортна	без функціональної домінанти	рекреаційна
Заложці	промислова	без функціональної домінанти	промислова, рекреаційна
Козова	адміністративно-управлінська, промислова	управлінсько-адміністративна, промислова	промислова, адміністративно-управлінська
Козлів	промислова, сільськогосподарська	промислова, сільськогосподарська	сільськогосподарська, промислова
Монастирська	адміністративно-управлінська, промислова	адміністративно-управлінська	промислова, адміністративно-управлінська
Коропець	сільськогосподарська, транспортна	без функціональної домінанти	освітня, рекреаційна
Підволочиськ	Промислова, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, промислова	адміністративно-управлінська, промислова
Дружба	промислова	промислова, сільськогосподарська	промислова
Микулинці	промислова	промислова, сільськогосподарська, рекреаційна	промислова, рекреаційна
Велика Березовиця	промислова, сільськогосподарська	без функціональної домінанти	промислова, сільськогосподарська
Великі Бірки	промислова	без функціональної домінанти	рекреаційна
Заводське	промислова	без функціональної домінанти	промислова
Шумськ	Промислова, адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська	адміністративно-управлінська, рекреаційна

Отже, у період переходу суспільства до ринкових відносин відбулося значне звуження економічної бази міських поселень, перетворення багатьох поселень із багатофункціональних в однофункціональні центри. Це вимагає обґрунтування їх містоутворювальних функцій залежно від потреб суспільства з наукових позицій, що сприятиме відродженню

міст і перетворенню їх на "полюси" соціально-економічного зростання для навколишніх територій. Необхідне "виокремлення окремих поселень, т.з. домінуючих центрів, які би поширювали інновації, капітал на менш розвинені поселення" [2, с.258]. Такими поселеннями в області можуть стати обласний центр та міжрайонні центри – Чортків і Кременець за умо-

ви активізації їхнього соціально-економічного розвитку.

Інші міські поселення мають розвиватися у майбутньому згідно із визначеним брендом. Його можуть формувати 1-2 підприємства виробничої сфери чи заклади сфери послуг. У такому випадку місто стане однопрофільним (моноспеціалізованим). Це передбачає "наявність жорстких залежностей між можливостями, темпами та напрямками розвитку всіх елементів, які входять у систему (фінансово-економічний стан, стратегія управління, фази життєвого циклу (одного або двох містоутворювальних підприємств, що формують експортну базу певної території (за умови, що решта підприємств орієнтовані на обслуговування внутрішньоміських потреб)" [5]. Такими підприємствами-"урухомлювачами" соціально-економічного розвитку міст у аграрному регіоні мають стати підприємства харчової і легкої промисловості, заклади рекреації і освіти. Можливий ребрендинг міст – повернення до минулої їхньої спеціалізації, але на основі технічної модернізації підприємств, створення нових. Так, для м. Бережани, наприклад, такими галузями можуть бути скляна промисловість і освіта, для м. Гусятин – рекреація тощо. Для кожно-

го міста у зв'язку з цим має бути створений іміджевий паспорт, у якому зазначені такі галузі і параметри, яких необхідно досягнути у процесі реалізації такого іміджу. До таких параметрів відносяться [4]:

- якість життя населення – наявність житла, доступність соціальних послуг, якість продуктів харчування, наявність споруд для відпочинку, рівень і доступність освіти, лікування;
- людський капітал (кадрові ресурси), підготовка, підвищення кваліфікації, адаптація до нових умов і вимог;
- інфраструктура – транспорт, зв'язок, засоби передачі даних, готелі, побутові послуги;
- високі технології – здатність території розвивати і підтримувати високотехнологічні види діяльності, оновлювати наявну;
- капітал – маса капіталу, яка сконцентрована на базі території у вигляді власних та запозичених засобів;
- контролюючі органи;
- інфраструктура бізнесу – доступність і рівень послуг у сфері консалтингу, аудиту, відсутність бюрократизму;
- влада – команда особистостей, компетентність членів команди, стиль прийняття рішень.

Література:

1. Доценко А. Розселення в Україні: проблеми і перспективи // А.Доценко, В.Зінич, О.Великохатко, В.Танцюра. – К., 2006. – 268 с.
2. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: [монографія] / Л.Б.Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2013.-332 с.
3. Ілляш І. Соціально-економічний розвиток поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства // І.Ілляш, Д.Ткач. – Тернопіль: Астон, 2013. – 204 с.
4. Панкрухин А. П. Муниципальное управление и маркетинг территории / А. П. Панкрухин. – М.: Логос, 2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.koism.rags.ru/publ/indiv/25php>
5. Тургель И.Д. Феномен городской моноспециализации: содержание, генезис, тенденции развития / И.Д.Тургель // Научный вестник "Экономика, государство, общество". – Вып. 108 (53)/№ 607 (52).
6. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / О.І.Шаблій. – Львів: Вид.: ЛНУ, 2003. – 444 с.

References:

1. Docenko A. Rozselennja v Ukraini: problemi i perspektivi // A.Docenko, V.Zinich, O.Velikohat'ko, V.Tancjura. – K., 2006. – 268 s.
2. Zastavec'ka L.B. Sistemi rozselennja i geoprostorovi problemi vdoskonalennja administrativno-teritorial'nogo ustroju Ukraini: [monografija] / L.B.Zastavec'ka. – Ternopil': TNPU im. V.Gnatjuka, 2013.-332 s.
3. Illjash I. Social'no-ekonomichnij rozvitok poselen' agropromislovogo regionu v umovah transformacii suspil'stva // I.Illjash, D.Tkach. – Ternopil': Aston, 2013. – 204 s.
4. Pankruhin A. P. Municipal'noe upravlenie i marketing territorii / A. P. Pankruhin. – M.: Logos, 2002. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.koism.rags.ru/publ/indiv/25php>
5. Turgel' I.D. Fenomen gorodskoj monospecializacii: soderzhanie, genezis, tendencii razvitija / I.D.Turjel' // Nauchnyj vestnik "Jekonomika, gosudarstvo, obshhestvo". – Vyp. 108 (53)/# 607 (52).
6. Shabl'ij O.I. Osнови zagal'noi suspil'noi geografii / O.I.Shablij. – L'viv: Vid.: LNU, 2003. – 444 s.

Резюме:

Заставецький Т.Б. ИЗМЕНЕНИЕ ФУНКЦИЙ ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ АГРАРНОГО РЕГИОНА.

Раскрыто влияние социально-экономического кризиса на функционирование городских поселений в аграрном регионе. Изменение функций городов и поселков городского типа показано через изменение показателей занятости работников в различных отраслях хозяйства.

Установлено процесс сужения функциональной структуры городских поселений, прежде всего, сокращения производственных градообразовательных отраслей и расширение непромышленных. Многие городские поселения стали монофункциональными или без функциональной доминанты. В аграрных регионах перспективными функциями признаны рекреационная, образовательная, промышленная и функции «делового»

центра. Города и поселки городского типа являются перспективными социально-экономическими центрами для окружающих территорий по условиям определения их имиджа и ребрендинга. Представлена схема функционального профиля городских поселений Тернопольской области в современном измерении и на перспективу. Определены основные направления формирования имиджа поселений.

Итак, в период перехода общества к рыночным отношениям произошло значительное сужение экономической базы городских поселений, превращение многих поселений с многофункциональных в однофункциональные центры. Это требует обоснования их градообразующих функций в зависимости от потребностей общества с научных позиций, что будет способствовать возрождению городов и превращению их в "полюса" социально-экономического роста для окружающих территорий. Необходимо "выделение отдельных поселений, т.н. доминирующих центров". Такими поселениями в области могут стать областной центр и межрайонные центры – Чертков и Кременец при активизации их социально-экономического развития.

Ключевые слова: функциональная структура, брендинг, ребрендинг, имидж городов, экономическая база городов, социальные функции.

Summary:

Zastavetsky T.B. CHANGES IN THE FUNCTIONS OF URBAN SETTLEMENTS AGRARIAN REGION.

The article deals with the influence of socio-economic crisis on the urban settlements in the agricultural region. Changing the functions of cities and towns shown through the change in employment of workers in various sectors of the economy.

Established a process of narrowing the functional structure of urban settlements, primarily to reduce production city-forming industries and the expansion of non-manufacturing. Many urban settlements began monofunctional or without functional dominant. In agricultural regions promising features recognized recreational, educational, industrial and functions "business" center. Cities and townships are promising socio-economical centers for the surrounding territories under the terms of the definition of their image and rebranding. Shows a diagram of the functional profile of the urban settlements of Ternopil region in modern dimension and beyond. The main directions of image formation settlements.

So, in the period of transition to market relations has been a significant narrowing of the economic base of urban settlements, the conversion of many settlements with a single-function multi-function centers. This requires a justification for their city-functions depending on the needs of society with scientific positions that will contribute to the revival of cities and turn them into "poles" of social and economic growth for the surrounding areas. Necessary "to the selection of individual settlements, the so-called dominant centers." Such settlements in the area can become a regional center and inter-regional centers - Chertkov and Kremenets at strengthening their social and economic development.

Keywords: functional structure, branding, rebranding, image of the city, the economic base of cities, social functions.

Рецензент: проф. Іщук С.І.

Надійшла 03.03.2015р.

УДК: 911.3

Світлана ДУДА, Октавіа МАРУСИНЕЦЬ, Василь СТЕЦЬКИЙ

СИСТЕМА ЧИННИКІВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ Й РОЗВИТКУ ОСВІТИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглядається система чинників та їх роль у формуванні й розвитку сучасної освіти Закарпатської області, застосовано групування чинників за критерієм сфери прояву та досліджено прояв цих чинників на формування та розвиток освіти у територіальних одиницях Закарпатської області. В статті також виявляється зв'язок між проявом визначених чинників та формуванням освіти, вказується потенціал розвитку.

Ключові слова: чинники розвитку освіти, історичні чинники в освіті, фізичні чинники в освіті, соціальні чинники в освіті, економічні чинники в освіті.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аналіз географії освіти зумовлений динамічним розвитком даної галузі досліджень, вивчення якої обумовлюється потребами теоретичного аналізу освіти як складної спеціалізованої системи, її сучасного стану та перспектив розвитку. В умовах постійного зростання ролі освіти в розвитку економічного і людського потенціалу суспільства, велике теоретичне і практичне значення набувають дослідження освіти як соціокультурного феномену, його історичних типів, змісту а також аналіз існуючих парадигм та проектування шляхів розвит-

ку освіти.

В умовах глибоких суспільних перетворень в Україні освіта є важливим чинником людського розвитку й економічного зростання. Пріоритетною ціллю розвитку країни як її регіонів повинно стати забезпечення якісної освіти впродовж життя. У зв'язку з цим виникає потреба в ефективній соціальній політиці, спрямованій на підвищення рівня і якості освіти всіх громадян та спроможній пом'якшити територіальну нерівність у наданні освітніх послуг населенню і забезпеченні держави кваліфікованими кадрами. В Україні прийнята система за-